Byzantina Symmeikta

Vol 1 (1966)

SYMMEIKTA 1

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1966

Γραφεῖς καὶ πρότυπα τοῦ Πατμιακοῦ
ἐπιστολαρίου Μελετίου τοῦ Πηγᾶ. Ὁ Πατμιακὸς
κῶδιξ 396 καὶ ὁ Θεόφιλος Λιβύης

Παν. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/byzsym.558](https://doi.org/10.12681/byzsym.558)

Copyright © 2014, Παν. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Π. Γ. (1966). Γραφεῖς καὶ πρότυπα τοῦ Πατμιακοῦ ἐπιστολαρίου Μελετίου τοῦ Πηγᾶ. Ὁ Πατμιακὸς κῶδιξ 396 καὶ ὁ Θεόφιλος Λιβύης. *Byzantina Symmeikta*, 1, 163–183. <https://doi.org/10.12681/byzsym.558>

ΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ
ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΑΚΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΡΙΟΥ
ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓΑ

Ὁ Πατμιακὸς κώδιξ 396 καὶ ὁ Θεόφιλος Λιβύης

Ἡ ἐξέτασις τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐντυπος αὐτῶν ἔκδοσις προσέκρουσεν εἰς προβλήματα γραφῆς καὶ χρόνου γραφῆς κώδικος φυλασσομένου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ. Ὁ κώδιξ οὗτος φέρει τὸν ἀριθμὸν 396. Ἐκ τῆς ἐπιλύσεως τῶν προβλημάτων τούτων ἐξαρτᾶται ὅχι μόνον ἡ χρονικὴ τοποθέτησις τοῦ κώδικος, ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ διὰ τὴν ἐν γένει παράδοσιν τῶν ἐπιστολῶν.

Ἐν τῷ μετὰ χειρὸς ἄρθρῳ, μετὰ σύντομον ἔκθεσιν τῶν μέχρι τοῦδε γραφέντων σχετικῶς πρὸς τὸν Πατμιακὸν κώδικα 396, ἐκτίθενται ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα ἀναφερόμενα εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος, τοὺς γραφεῖς καὶ τὸν χρόνον συγγραφῆς ὡς καὶ τὰ ἐπὶ μέρους καὶ ἐν συνόλῳ πρότυπα τούτου. Κατὰ ταῦτα ὁ κώδιξ θεωρεῖται οὐ μόνον καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ ἐντάσσεται ἐν τῇ καθόλου χειρογράφῳ παραδόσει τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

Τῷ 1863 ὁ Γ. Σ (οφοκλῆς) ἐδημοσίευσεν τέσσαρας ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἐκ κώδικος τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς. Προλογίζων τὴν ἔκδοσιν καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν κώδικα, ἐξ οὗ ἐξέδιδε, ἐσημείωσεν ὅτι οὗτος ἀντεγράφη τῷ 1840 ἐξ ἑτέρου χειρογράφου γραφέντος «τῷ 1801 ὑπὸ Θεοφίλου Λιβύης τοῦ Πατμίου, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐν τέλει τοῦ Χαλκηνοῦ κώδικος ἀπαντωμένης σημειώσεως: *γίνωσκε, ἀναγνώστα, ὅτι τὸν περὶ Ἐκκλησίας Στρωματέα λόγον, ὃν ὁ μακαρίτης καὶ ἀγιώτατος Μελέτιος ἀνωθι λέγει, τὸν ἐδιάβασα καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς Λιβύης Θεόφιλος, ὃν εὖρον ἐρριμμένον εἰς ἓνα τόπον. Θανμάσιος τῷ ὄντι καὶ πάσης θείας σοφίας ἀνάπλεως· ἰωα' ἀπριλ. η'. ἐν Αἰγύπτῳ. Καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ βιβλίου ἀντέγραφα ἐνθάδε τὰς δύο ταύτας ἐπιστολάς, ἵνα μὴ ἔωλοι γένοιτο κτλ. ὁ ταπεινὸς Λιβύης Θεόφιλος*»¹.

1. Γ. Σ (οφοκλῆς), *Βιβλιογραφία*, ΕΦΣΚ 1 (1863), σελ. 47.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἰωάννης Σακκελίων ἐπιλαμβάνεται τοῦ θέματος καὶ καθορίζει, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Πατμιακὸς κώδιξ εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 396. Ἀκολουθῶς σημειοῖ ὅτι ὁ κώδιξ οὗτος δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Λιβύης ἐξ ὁλοκλήρου, ἀλλ' ὅτι εἶναι ὁμόχρονος τῷ σοφωτάτῳ Πηγά. Τὸν γραφέα τοῦ κώδικος ἀνεύρισκεν εἰς τὸν γράψαντα ἔγγραφον τοῦ Μελετίου Πηγά, τοῦ ἔτους 1597, τὸ ὁποῖον ἐσώζετο ἐν τῇ Ἱ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ. Προσέτι ἀνέφεραν ὁ αὐτὸς Σακκελίων ὅτι ὁ Πατμιακὸς κώδιξ παραδίδει 316 ἐπιστολάς τοῦ Πηγά, αἱ ὁποῖαι ἀπαρτίζουν τὸν α' τόμον τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, εἶναι δὲ ἄγνωστον ἐὰν σφύζεται καὶ ἕτερος τόμος ἐπιστολῶν τοῦ Πηγά. Εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου Λιβύης ὀφείλονται μόνον αἱ δύο τελευταῖαι ἐπιστολαὶ τοῦ κώδικος, ἐπίσης τοῦ Πηγά. Προσέθετεν ὅτι τὸ ἀπόγραφον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἱεροθέου Φλωρίδου κατ' αἵτησιν τοῦ ἱεροκήρυκος Σμύρνης Βενεδίκτου¹.

Ἐνῶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ περὶ τὸν Πατμιακὸν κώδικα ἐτίθεντο ἑλλιπῶς μὲν, ἀλλὰ σαφῶς, παρῆλθεν ἐκατονταετία ὅλη κατὰ τὴν ὁποίαν πολλὴ ἐγένετο συζήτησις καὶ πολλὰ ἐλέγχθησαν περὶ τὸν γραφέα τοῦ κώδικος καὶ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κώδιξ ἐγράφη. Παραλλήλως ἀνεζητεῖτο εἰς τὸν Πατμιακὸν κώδικα 396 ἢ κατὰ καιροὺς εἰς διάφορα ἀπόγραφα τούτου, ὁ αὐτόγραφος κώδιξ τοῦ Θεοφίλου Λιβύης τοῦ Πατμίου.

Ὁ Ἰωάννης Σακκελίων ἐπανῆλθε δις ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἐτόνισεν ὅτι ὁ Πατμιακὸς κώδιξ 396 ἐγράφη ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ὑπογραφέως τοῦ Πηγά, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ τὸ ἐν Πάτμῳ σωζόμενον ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1597². Τῆς χειρὸς τοῦ γραφέως τούτου ἐξήρει τὰς δύο τελευταίας ἐν τῷ κώδικι ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἀπέδιδεν εἰς τὸν Θεόφιλον Λιβύης. Ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεὺς ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ Πατμιακὸς 396 ἀπέρρευσε ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ (Παναγίου Τάφου) κώδικος ὑπ' ἀριθ. 524. Ὁ κώδιξ οὗτος ἐγράφη ὑπὸ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου τοῦ Μελετίου Πηγά³. Ὁ W. Regel ἐπαναλαμβάνων τὰ τοῦ Σακκελίωνος καὶ τοῦ Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως ὑπεστήριξε προσέτι ὅτι ὁ Πατμιακὸς κώδιξ ἐγράφη ὑπὸ γραφέως τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, προσδιορίζων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ τὸν τόπον συγγραφῆς τοῦ κώδικος⁴. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἔγρα-

1. Ἰω. Σακκελίωνος, *Περὶ τῶν χειρογράφων ἐπιστολῶν τοῦ αἰοδίου Μελετίου Πηγά πατριάρχου Ἀλεξανδρείας*, Πανδώρα 14 (1864), σελ. 609 - 610.

2. Ἰω. Σακκελίωνος, *Μελετίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Πηγά ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχον Ἱερεμίαν τὸν Β'*, ΔΙΕΕ 1 (1883), σελ. 31 - 77. Ἐπίσης Ἰω. Σακκελίωνος, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*, σελ. 178 - 179.

3. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Α', 1891, σελ. 466 - 468. Ἐπίσης, τόμ. Ε', 1915, σελ. 500 - 518.

4. W. Regel, *Analecta Byzantino - Russica*, Πετρούπολις 1891, σελ. CXV.

ψεν ἀορίστως ὅτι ὁ Θεόφιλος Λιβύης κατὰ τὴν ἐν Πάτμῳ παραμονὴν του ἡσχολήθη περὶ τὴν ἀντιγραφὴν κωδίκων. Μεταξὺ τῶν κωδίκων τούτων ἀνέφερε καὶ ἐπιστολὰριον τοῦ Πηγᾶ καὶ παρατῆρει ὅτι διὰ τῆς ἀντιγραφῆς αὐτῆς διέσωσε τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀνδρός¹. Ἡ σημείωσις αὕτη τοῦ Χρυστοστόμου Παπαδοπούλου ἐπέτεινε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν σύγχυσιν περὶ τὸν γραφέα τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος καὶ τὸ αὐτόγραφον τοῦ Θεοφίλου Λιβύης. Ὁ Ch. Astruc παρασκευάζων τὴν περιγραφὴν κωδίκων τοῦ Supplément Grec τῆς Bibliothèque Nationale τῶν Παρισίων ἡσχολήθη μὲ τὸ θέμα. Μεταξὺ τῶν κωδίκων τοῦ Supplément Grec περιλαμβάνεται καὶ ὁ 1040, ὁ ὁποῖος παραδίδει ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ. Ὁ Ch. Astruc ὑπεστήριξε τὰς ἀπόψεις τοῦ Σακκελίωνος. Εἰς αὐτάς προσέθεσεν ὅτι ὁ Πατμιακὸς κώδιξ ἐκομίσθη εἰς Πάτμον κατὰ τὸ 1818, ὅτε καὶ ὁ Θεόφιλος (πατριάρχης Ἀλεξανδρείας πλέον) ἦλθεν εἰς αὐτήν. Τὸν γραφέα τοῦ κώδικος ἐταύτισε πρὸς τὸν γραφέα τοῦ ἐν Πάτμῳ σφζομένου ἐγγράφου τοῦ Μελετίου Πηγᾶ (τοῦ ἔτους 1597), ἀλλὰ ἐτοποθέτησε τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὑπεστήριξε προσέτι ὅτι ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 ἐγγράφη συγχρόνως πρὸς τὸν Πατμιακόν, ἀλλ' ὁ πρῶτος συνεπληρώθη μέχρι τῶν τελευταίων τῆς ζωῆς τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολῶν, ἐνῶ ὁ δεύτερος παρέμεινε ἐλλιπής. Ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἐν τῷ κώδιξι Suppl. Gr. 1040 παραδόσεως ὑπέθεσεν ὅτι καὶ ἐν τῷ προτύπῳ τούτου Πατμιακῷ 396 πρέπει νὰ παραδίδηται ἢ πρὸς Εὐδοξίαν τὴν βασίλισσαν ἐπιστολὴ τοῦ Χρυστοστόμου². Ὁ Νικόλαος Τωμαδάκης ἐκδίδων ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ ἡσχολήθη εὐρύτερον μὲ τὸ θέμα τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν ἔργων τούτου. Εἰδικώτερον περὶ τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος ὑπεστήριξε τὰς ἀπόψεις τοῦ Σακκελίωνος καὶ προσέθεσεν ὅτι τὸ πολλάκις ἀναφερθὲν ἐγγράφον τοῦ Μελετίου Πηγᾶ τοῦ ἔτους 1597 φέρει ἡμερομηνίαν 19 Ἰανουαρίου. Διὰ τὰς σχέσεις τῶν κωδίκων Ἱεροσολυμιτικοῦ καὶ Πατμιακοῦ ὑπέδειξε τὴν ἀντιπαραβολὴν τούτων διὰ νὰ διαπιστωθοῦν αἱ πρὸς ἀλλήλους τοιαῦται³. Ὁ Ch. Astruc ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ θέματος, διότι ὁ Ν. Τωμαδάκης ἡμφεσβήτησε τὴν ἀποψίν του περὶ τοῦ κώδικος Suppl. Gr. 1040, καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν Πατμιακὸν κώδικα ἐπανελάβε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐν τῷ κώδιξι τούτῳ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἢ πρὸς Εὐδοξίαν ἐπιστολὴ τοῦ Χρυστοστόμου· διότι ἐν τῷ μεταξὺ

1. Χρ. Ἀ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξανδρεία 1935, σελ. 802.

2. Ch. Astruc, *Théophile d'Alexandrie et les manuscrits de la correspondance de Mélétius Pigas*, Scriptorium 1 (1946 - 1947), σελ. 162 - 164.

3. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Γδερνέττου, Κρητικὰ Χρονικὰ 5 (1951), σελ. 263 - 274, 327 - 330 (βλ. ἐπίσης Τοῦ αὐτοῦ, *Μεταβυζαντινὰ Φιλολογικά*, Ἀθήναι 1965, σελ. 71 - 84).

είχε διαπιστωθῇ ἡ παράδοσις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ ἐν ἐτέρῳ ἀπογράφῳ τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος, τῷ Ἀλεξανδρινῷ 296¹.

Οὕτως ἔχουν ἐν συντόμῳ τὰ κατὰ τὸν Πατμιακὸν κώδικα 396. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διαδρομὴν τῆς ἐκατονταετίας ἤλθον εἰς φῶς καὶ ἄλλοι κώδικες, τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, οἱ ὅποιοι ἔφερον τὴν προαναφερθεῖσαν σημείωσιν· *γίνωσκε, ἀναγνώστα...*, ἐν τέλει δὲ τὴν δῆλωσιν· *Καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὐρὼν ἐν τινὶ χάρτῃ παλαιῷ ἀντέγραψον ἐνταῦθα οὖσαν ὥραϊαν. ὁ Λιβύης Θεόφιλος*. Οἱ κώδικες οἱ ὅποιοι ἐνεφανίσθησαν ἐν συνεχείᾳ, παραδίδοντες ἐπιστολάς Μελετίου Πηγᾶ καὶ φέροντες τὴν σημείωσιν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Πατμιακὸς φέρει, εἶναι ὁ *Supplément Gr. 1040*², ὁ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης 120³ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας 296⁴.

Οὕτως ἐγεννᾶτο πρόβλημα διὰ τὸν πράγματι ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Λιβύης γραφέντα κώδικα⁵. Ἐν ὅλῃ δὲ αὐτῇ τῇ συζητήσῃ τὸ πρόβλημα προσέκρουεν ἐπὶ τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος 396. Τὸν κώδικα τοῦτον εἶχον ἴδει ὁ

1. Ch. Astruc, *À propos d'un manuscrit contenant un choix de lettres de Mélétius Pigas*, Tome commémoratif du millénaire de la bibliothèque patriarcale d'Alexandrie, Ἀλεξάνδρεια 1953, σελ. 156 - 165.

2. Περὶ τοῦ κώδικος βλ. Ch. Astruc-Marie-Louise Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie. Le Supplément Grec*, τόμ. Γ', Παρίσι 1960, σελ. 143 - 146, ὅπου ἀναγράφονται περιληπτικῶς τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ κώδικος καὶ παρατίθεται βιβλιογραφία.

3. Τὸν κώδικα τοῦτον ἐχρησιμοποίησαν διάφοροι κατὰ καιροὺς ἐκδότες ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ἀλλ' οὐδεὶς περιέγραψεν αὐτὸν λεπτομερῶς. Τὰς πληροφορίας περὶ αὐτοῦ ἀρπύμεθα ἐκ τῶν δύο προμνησθέντων ἄρθρων (πρβλ. σελ. 163, σημ. 1 καὶ σελ. 164, σημ. 1). Ὁ Ἀγαθάγγελος Νινολάκης, *Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ὁ Κρής, Πατριαρχῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπιτηρητὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου 1545 - 1602*, Χανιά 1903, σελ. 11, ἰσχυρίσθη ὅτι εἶναι ἀντίγραφον τοῦ *Supplément Grec 1040*. Πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτὸν ἀντετάχθη ὁ Ch. Astiuc (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 160) παρατηρήσας ὅτι ὁ κώδιξ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης 120 παραδίδει 319 ἐπιστολάς, ἐνῶ ὁ κώδιξ *Supplément Gr. 1040* μόνον 211.

4. Θ. Μοσχονᾶ, *Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, Κατάλογοι τῆς πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης. Τόμος Α', Χειρόγραφα*, Ἀλεξάνδρεια 1945, σελ. 265 - 268. Τὸν κώδικα τοῦτον θεωρεῖ ὁ Ch. Astruc ὡς πρότυπον τοῦ *Supplément Gr. 1040* ἄμεσον, καὶ ὄχι τὸν Πατμιακὸν 396 (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 163). Ἐταυτίσθη ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 328) πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰω. Σακκελίωνος ἀναφερόμενον ἀπόγραφον τοῦ Πατμιακοῦ 396 γενόμενον τῷ 1834 ὑπὸ Μιχαὴλ Φαρμακᾶκη. (Πρβλ. σελ. 164, σημ. 2, μνημονευόμενον ἄρθρον ἐν ΔΙΕΕ, σελ. 31).

5. Πίνακα ἀπογράφων τοῦ Πατμιακοῦ 396 συνέταξεν ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Ε', 1915, σελ. 501 - 504. Ὁ Ch. Astruc (*Théophile...*, σελ. 163, σημ. 3) ἀναφέρει τὸν Ἀθωνικὸν κώδικα 6169 ὡς ἀπόγραφον τοῦ Πατμιακοῦ. Πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 662 κώδικος τῆς Ἱ. Μ. Παντελεήμονος, ὁ ὅποιος ἀντεγράφη ἐκ τοῦ Πατμιακοῦ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Πηλουσίου Ἀμφιλοχίου τῷ 1889 (βλ. Λάμπρο, *Κατάλογος Ἀγ. Ὁρῶν*, τόμ. Β', σελ. 411).

Ἰω. Σακκελίων ὁ ὁποῖος καὶ περιέγραψε τοῦτον ἀτελῶς· ὁ W. Regel ὁ ὁποῖος ἤρκεσθη εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Σακκελίωνος· καὶ ὁ N. Τωμαδάκης ὁ ὁποῖος ἐξέδωκεν ἐξ αὐτοῦ ἐπιστολάς. Κατὰ ταῦτα πρὸ πάσης ἐκθέσεως ἀπόψεων καὶ συμπερασμάτων ἐπιβάλλεται μία λεπτομερὴς περιγραφή τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος. Ἡ περιγραφή αὕτη παρέχεται ἐν συνεχείᾳ.

Πατμιακὸς κώδιξ 396.

Χαρτῶος, φύλ. α' - β' + 1 - 250. Ὑδατογράφημα: Τετραγωνίδια¹.

φύλ. α' (Ἐπιστολὴ Θεοφίλου Λιβύης, ἐν σχεδίῳ).

Τῷ ἐν τῷ ἱερῷ μοναστηρίῳ τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ καθ' ὑπερορίαν τὰς διατριβάς ποιουνμένων πρώην Νικαίας κὺρ Δανιήλ.

Ἀρχ. Ὁ ἐν τῷ ἱερῷ μοναστηρίῳ τοῦ θεοβαδίστου ὄρους...

Τέλ. ...ἀκολουθήσης τοῖς δεδογμένοις, εἴτε καὶ μή, ὑγίαινε καὶ σώζου.

φύλ. α'ν (Σημείωμα διὰ χειρὸς παλαιᾶς, πιθανῶς ΙΖ' αἰ.).

† ἀντόνιον μακαρήτην | Παισοίου π(ατ)ριάρχου.

φύλ. β' (Ἐπιστολὴ Θεοφίλου Λιβύης, ἐν σχεδίῳ).

Ὅσιώτατε ἡμέτερε πρωτοσύγ(κελλε) καὶ ἐπίτροπε τοῦ Ῥαχητίου, τιμιώτατοι πραγματευταὶ καὶ λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοί, τέκνα ἐν Κ(υρί)ῳ καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἀρχ. Ἡ συνέχεια τῶν ὧρων τὰς ὁρέξεις ἀμβλύνει...

Τέλ. ... ἀλλὰ τὸν ζόφον τιθεὶς τῆς ἀσεβείας.

Ἐπιστολὴ ἐτέρα (Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας Γρηγορίῳ Ε', ἐν σχεδίῳ).

Ἀρχ. Ὅντως ἡ ἡδίστη φήμη τῆς σῆς παναγιότητος...

Τέλ. ... εἰς μακρόβιον καὶ λιπαρὸν γῆρας.

φύλ. β'ν (Ἐπιστολὴ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας πρὸς Γρηγόριον Ε', ἐν σχεδίῳ).

ἄνευ τοῦ τίτλου

Παναγιώτατε καὶ σεβασμιώτατε ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὴ πατριάρχα ἐν Χ(ριστ)ῷ τῷ Θ(ε)ῷ λίαν ἀγαπητὴ καὶ συλλειτουργὴ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος κύριε κύριε Γρηγόριε.

Ἀρχ. Τὴν σεβάσμιον αὐτῆς παναγιότητα ἀδελφικῶς...

Τέλ. ... ὅτι πλεῖστα σωτήριά τε καὶ πανευδαίμονα.

1. C. M. Briquet, *Les filigranes*, τόμ. Β'², Λιψία 1923, σελ. 339 (ἀριθ. 5805, 5806). Προσδιορίζεται ὡς σπάνιον ὕδατογράφημα, τὰ δὲ προσφερόμενα παραδείγματα ἀνάγονται εἰς τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' καὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Σημειοῦται ὅμως ὅτι αἱ χρονολογήσεις τῶν παραδειγμάτων δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς καὶ ἕτερα παραδείγματα μεταγενεστέρως ἐποχῆς δύνανται νὰ προσενεχθῶσι.

φύλ. 1 - 210 Τοῦ σοφωτάτου πάπ(α) καὶ πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας, Λιβύης, Πενταπόλεως, Αἰθιοπίας καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου, π(ατ)ρὸς πατέρων, ποιμένος ποιμένων, ἀρχιερέως ἀρχιερέων, τρίτου καὶ δεκάτου τῶν ἀποστόλων καὶ κριτοῦ τῆς οἰκουμένης κυρίου κυρίου Μελετίου. Ἐπιστολαί. Τόμος αος. (Φωτ. 9).

Ἐν συνεχείᾳ παραδίδονται γεγραμμένοι διὰ μιᾶς χειρὸς καὶ ἀριθμούμεναι α' - τις' ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ.

Ἀκολουθῶς (φύλ. 208^v - 210) δι' ἄλλης χειρὸς γεγραμμένοι δύο ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, ἀριθμούμεναι τιζ' καὶ τη'.

Ἐν συνεχείᾳ τῆς τη' ἐπιστολῆς (φύλ. 210) σημείωσις διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς τιζ' καὶ τη' ἐπιστολάς (Φωτ. 10).

Γίνωσκε ἀναγνώστα, ὅτι τὸν περὶ Ἐκκλησίας Στρωματέα λόγον, ὃν ὁ μακαρίτης καὶ ἀγιώτατος κῦρος Μελέτιος ἄνωθι λέγει, τὸν ἐδιάβασα καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς Λιβύης Θεόφιλος· ὃν εὗρον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ ἐρῶν ἐν εἰς ἓνα τόπον· θαυμάσιος τῷ ὄντι καὶ πάσης θείας σοφίας ἀνάπλεως.

αωα' ἀπριλλίου ης ἐν Αἰγύπτῳ

καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ βιβλίου ἀντέγραψον ἐνθάδε τὰς δύο ταύτας ἐπιστολάς, ἵνα μὴ ἔωλοι γένωνται ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ φιλόσοφα μαθήματα τούτου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγίου ἀνδρὸς ὄλοντο· ἐπειδὴ ὡς ἔμαθον ἡ Βιβλιοθήκη αὕτη τοῦ θρόνου ἔπεσε κατὰ καιροὺς εἰς διαφόρους οὐκ ἂν εἴποιμι ἀν(θρώπ)ους, ἀλλ' εἰς ληστὰς καὶ φθοροποιούς καὶ κακούς ἐργάτας, ὡς καὶ περίσου εὗρον ἐν τῇ βιβλίῳ ἐξήγησιν ποιούμενον εἰς τὰ Χρυσᾶ Ἐπη τοῦ Πυθαγόρου εἰς ἑνὸς Κόππου χειρὸς· ὅπερ καὶ ἐξηγόρασα παρ' ἐκείνου· φέρει γὰρ τὸ βιβλίον ἐπιγραφὴν, ἐκ τῶν τοῦ Κριτοπούλου καὶ τότε, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τὰ περισσότερα οὕτως ἐπιγράφονται.

φύλ. 210^v - 211 (Διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς δύο τελευταίας ἐπιστολάς καὶ τὴν ὡς ἄνω σημείωσιν).

Τοῦ ἐν ἀγίοις Χρυσοστόμου πρὸς βασίλισσαν τὴν Εὐδοξίαν.

Ἀρχ. Ὁ μὲν Θεὸς πάσης ὧν φύσεως δημιουργός...

Τέλ. ... ἵνα εὖ σοι γένηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Ἐν συνεχείᾳ τῆς ἐπιστολῆς σημειοῦνται διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς· Καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὗρων ἐν τινὶ χάρτῃ παλαιῇ ἀντέγραψον ἐνταῦθα οὕσαν ὡραίαν.

φύλ. 211^v Λευκόν.

φύλ. 212 - 232^v (Διὰ χειρὸς τῆς γραψάσης τὸ κύριον σῶμα τοῦ κώδικος, ἦτοι τὰς α' - τις' ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ).

(Χωρία ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων συγγραφέων).

φύλ. 212 - 215 Ἐκ τῶν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἐπιστολῶν.

Ἀρχ. Ἐπέγνω σου τὴν ἐπιστολὴν ὥσπερ οἱ τοὺς τῶν φίλων...

φύλ. 215 - 221^v Ἐκ τῶν τοῦ Γρηγορίου.

Ἀρχ. Ἐπαινεῖς τὸν ἅγιον καὶ κοινὸν ἡμῶν π(ατέ)ρα...

φύλ. 221^v - 224 Ἐκ τῶν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Ἀρχ. Οὐχ ἤττον διὰ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν φιλίαν...

φύλ. 224 - 228^v Ἐκ τοῦ Γρηγορίου.

Ἀρχ. Κατεμάθομεν οὖν σέ διὰ τοῦ γράμματος...

φύλ. 229 - 232^v Ἐκ τῶν τοῦ Φαλάριδος.

Ἀρχ. Ἰάσατό μου νόσον ἀνήκεστον...

φύλ. 232^v (Διὰ χειρὸς ὁμοίας τῇ γραψάσῃ τὰς τιζ' καὶ τη' ἐπιστολάς).

(Συστατικὸν τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας διὰ τὸν Ἰωάννην Ρασκοβίτζην).

Ἀρχ. Ἰωάννη Ῥασκοβίτζη ἀνδρὶ ξενίῳ καὶ εὐγενεῖ...

Τέλ. ... ἐκ τῶν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ πόνων μαρτύριον.

Ἐν Αἰγύπτῳ ,αωιδῳ μαρτίου ιαη.

φύλ. 233^{r-v} (Χωρία καὶ σημειώσεις διάφοροι διὰ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω χειρὸς).

Περὶ ἀν(θρώπ)ου.

Ἀρχ. Κ(ύρι)ε τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμήσκη αὐτοῦ...

Τέλ. ... καὶ τό τε κρέας καὶ τὰ λοιπά.

Ἡσαΐας· καὶ ἔκνυε ἄν(θρώπ)ος καὶ ἐταπεινώθη.

Ἀρχ. Τὴν ὡραιότητα τοῦ ἀν(θρώπ)ου δηλοῖ...

Τέλ. ... οὐ τελευταῖα, ἀλλ' ἐς χοῦν.

Κατὰ Μανιχαίων.

Ἀρχ. Φασίν, εἰ ἀγνοεῖ τῶν ὄντων οὐδὲν ὁ Θ(εό)ς...

Τέλ. ... αἰτίας τοῦ μὴ βλέποντος, ὃ ἔχει.

Ὅτι οὐ κακὸς ὁ θάνατος.

Νύσσης.

Ἀρχ. Ἐπειδὴ τῆς θείας μακαριότητος...

Τέλ. ... καὶ τάχα ἡ ἁμαρτία τότε δὲν εἶναι.

Νύσσης.

Ἀρχ. Δεδόσθω τὸ σκεῦος ἐκ πηλοῦ συνεστηκέναι...

Τέλ. ... τὸ ἐξ ἀρχῆς κάλλος ἀναστηλώσει τὸ σκεῦος.

φύλ. 234^{r-v} (Ἔτεροι σημειώσεις ἐκ διαφόρων συγγραφέων ὑπὸ τὸν τίτλον). Ψυχή.

Ἀρχ. Δα(βί)δ· ἄνθρακες ἀνήφθησαν...

Τέλ. ... μὰ δὲν σοῦ ἔδοξεν ἡ Γραφή.

φύλ. 235 - 248^v (Διὰ τῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς τιζ' καὶ τη' ἐπιστολάς).

Πίναξ τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν· πόνος τοῦ τῆς ἀβίου Λιβύης Θεοφίλου Πατμίου τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου ἀρχιερέως· ,αωα' ἐν μηνὶ φεβρουαρίῳ, ἐν Αἰγύπτῳ.

(Ἀκολουθεῖ πίναξ μετὰ περιλήψεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν. Ὁ πίναξ τελευτᾷ ἀτελῆς εἰς τὴν περίληψιν τῆς σγ' ἐπιστολῆς).

φύλ. 249^{r-v} Λευκόν.

φύλ. 250 (Διάφοροι σημειώσεις ὑπὸ τύπον πίνακος περιεχομένων ἐνδιαφερόντων τὸν κτήτορα).

Περὶ ἱεροῦ ἐκκλησιαστικοῦ 19.

Πηλούσιον λεγόμενον Ταμιάτι κάστρος 111.

Συστατικὸν τοῦ πλοίου τῆς μονῆς τῆς Πάτμου 75.

Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Πατμίους 88 καὶ σελ. 200.

» *Ἀθανασίῳ ἡγουμένῳ 199.*

» *εἰς τοὺς δύσους ἐπιστολὴ 113.*

Διατί ὁ Ἀλεξανδρείας κριτῆς τῆς οἰκουμένης; 117.

Διὰ τῆς ὥς ἄνω ἀναλυτικῆς περιγραφῆς τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος δηλοποιεῖται.

α') Ὁ Πατμιακὸς 396 περιέχει κατὰ τὰ πρῶτα δύο φύλλα αὐτοῦ σχέδια τεσσάρων ἐπιστολῶν, ἐξ ὧν ἡ τελευταία συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον Ε'.

β') Ἐν τῷ κυρίῳ τοῦ κώδικος σώματι παραδίδονται διὰ παλαιᾶς χειρὸς γεγραμμέναι ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγαῖ, ἀριθμούμεναι α' - τiz'.

γ') Διὰ χειρὸς μεταγενεστέρας, ὁμοίας τῇ γραψάσῃ τὰ ἐν ἀρχῇ σχέδια τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν παραδίδονται ἕτεραι δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγαῖ, ἀριθμούμεναι τiz' καὶ τη'.

δ') Ἐπιβεβαιοῦται ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ch. Astruc καὶ πράγματι παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος ἡ πρὸς βασίλισσαν Εὐδοξίαν ἐπιστολὴ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀρχομένη· *Ὁ μὲν Θεὸς πάσης ὧν φύσεως δημιουργός.* Αὕτη ἐγράφη διὰ χειρὸς ὁμοίας πρὸς τὴν γράψασαν τὰ σχέδια τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος καὶ τὰς δύο ἐπιστολάς τοῦ Πηγαῖ (tiz' καὶ τη').

ε') Παραδίδονται χωρία ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Φαλάριδος, γεγραμμένα διὰ χειρὸς ὁμοίας πρὸς τὴν γράψασαν τὰς ἐπιστολάς α' - τiz' τοῦ Μελετίου Πηγαῖ.

ς') Συστατικὸν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἦτοι τοῦ Θεοφίλου, τῆς 11 Μαρτίου 1814, διὰ τὸν Ἰωάννην Ρασκοβίτζην. Ἐγράφη διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς ἐν ἀρχῇ ἐπιστολάς, τὰς τiz' καὶ τη' ἐπιστολάς τοῦ Πηγαῖ καὶ τὴν ἐπιστολὴν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

ζ') Χωρία ἐκ διαφόρων συγγραφέων ἢ σημειώσεις διὰ διάφορα θέματα, διὰ τῆς αὐτῆς ὥς ἄνω χειρὸς.

η') Πίναξ περιεχομένων συνταχθεὶς ὑπὸ Θεοφίλου Λιβύης, διὰ τῆς αὐτῆς ὥς ἄνω χειρὸς.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐπιστολῶν εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπάρχουν σημειώσεις ἐν τῇ ᾧα, αἱ πλείονες τῶν ὁποίων ἐγράφησαν διὰ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω χειρός.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν εἰς δύο τοὺς γραφεῖς τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος: α') τὸν γράψαντα τὸ κύριον μέρος τοῦ κώδικος, ἥτοι τὰς α'-τις' ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ καὶ τὰ χωρία ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων συγγραφέων καὶ β') τὸν γράψαντα τὰς δύο ἐπὶ πλέον ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ (τιζ' καὶ τιη'), τὴν ἐπιστολὴν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς τὴν βασιλίσσαν Εὐδοξίαν, τὰ ἐν ἀρχῇ σχέδια τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν, τὸ συστατικὸν γράμμα διὰ τὸν Ἰωάννην Ρασκοβίτζην, τὰς διαφόρους ἄλλας σημειώσεις καὶ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν.

Αἱ συμπληρώσεις εἰς τὸν κώδικα συνδέονται πρὸς τὸν Θεόφιλον Λιβύης (ἀργότερον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας). Οὕτω πως α') Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρῶν Νικαίας Δανιὴλ ἀπευθύνεται εἰς τὸν ἐπίσκοπον πρῶν Νικαίας Δανιὴλ, ὁ ὁποῖος ἐπεσκόπευε τοῦ θρόνου Νικαίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1801 - 1817¹. Οὗτος μετὰ τὴν καθάρισίν του ἐξωρίσθη εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σινᾶ.

β') Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ φύλ. β' ἀπευθύνεται εἰς τὸν πρωτοσύγκελλον καὶ ἐπίτροπον Ραχητίου (Ροζέττης). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀναφέρεται· καὶ ἐγένοντο προφητικῶς εἰπεῖν (οἱ γάλοι) ὡσεὶ χόρτος δεμάτιον, ὃς πρὸ τοῦ ἐξανθῆσαι ἐμαράνθη. Ἐπομένως τὸ γράμμα τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ γραφῇ μετὰ καὶ ἐγγὺς πρὸς τὸν Σεπτέμβριον 1801, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεχώρησαν οἱ Γάλλοι τοῦ Μ. Ναπολέοντος ἐξ Αἰγύπτου².

γ') Ἡ τρίτη ἐν σχεδίῳ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «παναγιώτατον», ἥτοι τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον Ε', συγχαρητήριος καὶ εὐχητήριος.

1. Δὲν εἶναι σαφές πότε καὶ πόσον χρόνον παρέμεινεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Νικαίας Δανιὴλ. Οἱ Μ. Κλεωνύμος καὶ Χρ. Παπαδόπουλος, *Βιθυνικὰ ἢ ἐπίτομος μονογραφία τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς*, Κωνσταντινούπολις 1867, σελ. 118, τάσσουν τὸν Δανιὴλ 52ον ἐπίσκοπον Νικαίας ἀνελθόντα εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον κατὰ Ἰούνιον 1801. Τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος διαδέχεται τὸν Δανιὴλ ἀπελαθέντα καὶ ἐπονομασθέντα «κακοδανιὴλ» ὁ Ἰωαννίκιος, ὁ ὁποῖος παραμένει μητροπολίτης Νικαίας μέχρι τοῦ 1817, ὁπότε τὸν διαδέχεται ὁ Μακάριος. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ὁ Δανιὴλ δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς μητροπόλεως Νικαίας. Ἀλλὰ τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ κατ' Αὐγουστον τοῦ 1806 ἐκλεγέντος μητροπολίτου Μελιτινῆς Ἰωσήφ ὑπογράφει Μακάριος Κυζίκου ἔχων καὶ τὰς γνώμας... τοῦ Νικαίας κὺρ Δανιὴλ. (Βλ. Β. Α. Μυστακίδου, *Περὶ Κουρούτσεσμε ἱστορικαὶ σελίδες ἥτοι περὶ ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παρ' αὐταῖς ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, Πατριαρχείων, Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, αὐθεντικῶν οἰκων, κορηῶν κλπ.*, Κωνσταντινούπολις 1885, σελ. 65). Ὁ αὐτός, *Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι*, ΕΕΒΣ 12 (1936), σελ. 208, παραθέτει δύο ἐπιγραφὰς ἐκ τῶν ὁποίων καθίσταται φανερόν ὅτι ὁ Δανιὴλ ἦτο μητροπολίτης Νικαίας κατὰ τὸ 1807.

2. Χρ. Ἀ. Παπαδόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας ἐν ἀρχῇ τοῦ 19 αἰῶνος. Οἱ Πατριάρχαι Παρθένιος Β' καὶ Θεόφιλος Β'*, Ἐκκλ. Φάρος 29 (1930), σελ. 111.

δ') 'Η πρὸς Γρηγόριον Ε' ἐπιστολὴ εἶναι σχέδιον συγχαρητηρίου γράμματος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου καὶ εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθῇ τῷ 1819, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ τρίτον ὁ Γρηγόριος Ε' (14 Ἰανουαρίου 1819).

ε') Αἱ δύο ἐπὶ πλέον προστεθεῖσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Πηγά, ἡ πρὸς τὴν βασιλίσσαν Εὐδοξίαν ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὁ ἐν τέλει πίναξ ἔχουν ἀντιγραφῇ καὶ συνταχθῇ, κατὰ σαφῇ δήλωσιν τοῦ ἰδίου, ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου.

Ἐξ ἀντιπαραβολῆς τῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδικι προσθήκας πρὸς γνωστὰ αὐτόγραφα τοῦ Θεοφίλου πιστοῦται ὅτι αἱ ἐν τῷ κώδικι τούτῳ προσθῆκαι ὀφείλονται εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου¹ (Φωτ. 11). Τὴν βεβαιότητα ταύτην ἐπιρρωνύουν σημειώσεις τοῦ Σακκελίωνος εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 1322. Ὁ κώδιξ οὗτος εἶναι ἀπόγραφον τοῦ Πατμιακοῦ 396, γενόμενον κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Πέρα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πηγά παραδίδει καὶ τὰς δύο προστεθείσας ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, καὶ τὴν πρὸς Εὐδοξίαν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ λοιπὰς τῶν ἐν σχεδίῳ τοῦ Θεοφίλου, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἐν τῇ ᾧα τοῦ Πατμιακοῦ σημειώσεις διὰ χειρὸς τοῦ Θεοφίλου. Ὁ Ἰω. Σακκελίων, γνώστης τῆς χειρὸς τοῦ Θεοφίλου, ἐσημείωσεν ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ κώδικι 1322, ποῦ ὁ γραφεὺς ἀντιγράφει τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου².

Ὁ Θεόφιλος Λιβύης³ ἐγεννήθη ἐν Πάτμῳ πιθανῶς τὸ 1764 ἔτος. Ἐφερε τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Παγκώστας. Μετὰ τὰς ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ ἐγκυκλίους σπουδὰς μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὸν ἀνευρίσκομεν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1789 παρὰ τῷ θείῳ του Παῖσίῳ ἱερομονάχῳ Χαζίκῳ τῷ Πατμίῳ⁴. Ὅταν ἕτερος θεῖός του, ὁ Παρθένιος Παγκώστας, ἐγένετο πα-

1. Πρβλ. Εὐγενίου Μιχαηλίδου, *Τέσσαρα σημειώματα Θεοφίλου Β' Ἀλεξανδρείας (1805 - 1825)*, Ἐκκλ. Φάρος 29 (1930), σελ. 98 - 105, καὶ ἐν ἀρχῇ, ὅπου φωτοτυπία αὐτογράφου τοῦ Θεοφίλου, ὡς Λιβύης, τοῦ ἔτους 1802.

2. Ἰω. Σακκελίωνος - Ἀλκ. Ι. Σακκελίωνος, *Κατάλογος τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1892, σελ. 239 - 240.

3. Περὶ τοῦ Θεοφίλου ἐν γένει βλ. Κ. Ἀμάντου, *Θεόφιλος Παγκώστας, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1805 - 1825)*, ΕΕΒΣ 19 (1949), σελ. 245 - 251 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία). Π. Κρητικοῦ, *Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως. Δωδεκανήσιοι Φιλικοί. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος Παγκώστας (1764 - 1833)*, Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. 1 (1947), σελ. 341 - 346, 371 - 377, 413 - 415, 449 - 451· τόμ. 2 (1948), σελ. 12 - 17, 105 - 111, 173 - 178 (τὸ ἄρθρον συνεχίζεται, ἀλλὰ δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι ἄλλη συνέχεια). Ἐνδιατρίβει κυρίως περὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Θεοφίλου κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

4. Τοῦτο πιστοῦται ἐξ αὐτογράφου σημειώματος τοῦ Θεοφίλου ἐν τῷ κώδικι 523 τῆς ἐν Πάτμῳ Ἰ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου· ὁ παρὼν Λόγος ἐστὶ ποίημα Παΐσιου ἱερομονάχου Χαζίκου τοῦ Πατμίου. 1789 Σεπτεμβρίου 24 τὸν ἀντέγραφα ἐγὼ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἀνωθεν Παΐσιου ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸ Νεοχώρι (Ἰω. Σακκελίωνος, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*, σελ. 227).

τριάρχης Ἀλεξανδρείας, ὁ Θεόφιλος μετέβη ἐκεῖ κατόπιν προσκλήσεως. Τῷ 1797 τὸν ἀνευρίσκομεν ἀρχιμανδρίτην καὶ ἱεροκέρυκα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἐν Καίρῳ¹. Φαίνεται ὅτι τῷ 1798 ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Λιβύης, ἀλλ' ἴσως οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὴν μητρόπολιν του². Τῷ 1802 συνώδευσε τὸν ἀσθενοῦντα θεῖόν του πατριάρχην Παρθένιον εἰς Ρόδον³. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παρθενίου ἐκλέγεται πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (περὶ τὸν Νοέμβριον 1805). Τῷ 1808 εὐρίσκομεν τὸν Θεόφιλον ἐν Σύμῃ, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐνωρὶς ἐπέστρεψεν εἰς Αἴγυπτον⁴. Τῷ 1818 ἀπέρχεται ἐκ νέου εἰς Πάτμον, ὁπόθεν δὲν ἐπιστρέφει πλέον εἰς τὴν ἑδραν του⁵. Ἡ ἐκραγεῖσα Ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας ἦτο πρωτεργάτης καὶ κατὰ τὴν προετοιμασίαν αὐτῆς, ὡς Φιλικός, καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν της, τὸν ἀπερρόφησεν ἐξ ὁλοκλήρου⁶. Συνέπεια τούτου ἦτο νὰ καθαιρεθῇ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας (Ὀκτώβριος 1825)⁷. Ἀπέθανεν ἐν Πάτμῳ τὴν 24 Ἰανουαρίου 1833.

Ὁ Θεόφιλος ἔδρασεν ἐπίσης καὶ ὡς λόγιος καὶ ὡς ἐμπνευστὴς παιδείας. Ὡς πατριάρχης ἐμερίμνησε κατὰ τὸ 1812 διὰ τὸν διορισμὸν τριῶν

1. Σημειώματα ἐν τῷ αὐτῷ ὡς ἄνω κώδικι· α') Τὸν παρόντα Λόγον τὸν ἔγραψα ἐν ἔτει ἁγῆς ὑπαγορευόμενος ὑπὸ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ δεσπότης κυρίου Παρθενίου Ἀλεξανδρείας, τοῦ καὶ θεῖου μου, ὃν καὶ ἐξεφώνησα ἐν τῷ καθολικῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐπ' ἁμβωνος. β') Ἐξεφωνήθη ὁ παρὼν λόγος παρ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἐλαχίστου ἀρχιμανδρίτου Θεοφίλου ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῷ κατὰ τὴν Ποντουκανίαν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν πατρὸς καὶ δεσπότης κυρίου Παρθενίου ἐν ἔτει 1797 Ἀπριλίον 3 (Αὐτόθι).

2. Κ. Ἀμάντου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 246. Ὁ Σπ. Π. Λάμπρος, Ἐπίσκοποι καὶ μητροπολίται, ΝΕ 15 (1921), σελ. 329, τοποθετεῖ τὸν Θεόφιλον, ὡς Λιβύης κατὰ τὰ ἔτη 1802 - 1819.

3. Πάντως μετὰ τὴν 21 Νοεμβρίου διότι ἐν τῷ αὐτῷ ὡς ἄνω κώδικι σημειοῦται· Ἐν ἔτει ἁγῆς Νοεμβρίου κα', ἡμέρα σ', ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ Λιβύης Θεόφιλος (Ἰω. Σακκελίωτος, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 227).

4. Πρβλ. σημειῶσιν ἐν τῷ ὡς ἄνω κώδικι· Ἐρρέθη ὁ παρὼν Λόγος παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου ἐν τῇ νήσῳ Σύμῃ κατὰ τὸ ἁγῆ, εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας εἰς τὸ κάστρον, ὅντος μου λειτουργοῦ. Ὅθεν καὶ ἐφιλοδωρήθημεν παρὰ τῶν χριστιανῶν γρόσια 500 (Αὐτόθι).

5. C. h. Astruc, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 163. Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης, Οἱ Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας Παρθένιος, Θεόφιλος καὶ Ἰερόθεος, ΕΕΒΣ 5 (1928), σελ. 252, ἀναφέρει ὅτι ἡ τελευταία μνεία τοῦ Θεοφίλου ἐν Αἰγύπτῳ ἀνάγεται τῷ 1816.

6. Τῆς δράσεώς του μνημονεύει καὶ Ἰω. Φιλήμων, Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Δ', 1861, σελ. 175 - 176. Ἐπίσης ἐπιστολὴ τοῦ Θεοφίλου πρὸς Λάζαρον Κουντουριώτην ἀπὸ Πάτμου 26 Ἰουνίου 1823 (Ἀ. Λιγνός, Ἀρχεῖον Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου, τόμ. Α', 1920, σελ. 173).

7. Καλλινίκου Δελικάνη, Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεποφυλακείου σωζόμενα ἐπίσημα Ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα, Κωνσταντινούπολις 1904, σελ. 47 - 49. Παρατίθεται ἔγγραφον τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Χρυσάνθου, κατὰ μῆνα ὀκτώβριον ἁγῆς, διὰ τοῦ ὁποίου παύεται ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος.

παιδαγωγῶν ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς σχολείοις τοῦ Καΐρου¹. Ὑπῆρξε συλλέκτης καὶ συντηρητὴς χειρογράφων καὶ βιβλίων. Πρέπει ἡ ἔρευνα νὰ στραφῇ πρὸς τὴν διαπίστωσιν τῶν χειρογράφων τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν κτῆμα τοῦ ἀνδρός. Τὸ πρωτότυπον ἔργον (ὁμιλίας, λόγοι, ἐπιστολαί, σχόλια) κεῖται ἀκόμη ἀνέκδοτον καὶ δὲν ἐλέχθη εἰσέτι ἡ τελευταία λέξις διὰ τὸν ἄνδρα καὶ ὡς ἐργάτην τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς φλογερὸν ἐπαναστάτην.

Ὁ γραφεὺς τοῦ κυρίου σώματος τοῦ κώδικος, ἦτοι τῶν ἐπιστολῶν α'-τις' καὶ τῶν χωρίων ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων συγγραφέων ταυτίζεται πρὸς τὸν γραφέα δύο σιγιλλίων τοῦ ἔτους 1597. Τὰ σιγιλλία ταῦτα ἀπελύθησαν, ὅτε ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ἦτο ἐπιτηρητὴς τοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 19 Ἰανουαρίου (Φωτ. 12) καὶ 3 Φεβρουαρίου². Σφύζονται ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Ἱ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου.

Πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γραφέως τοῦ κώδικος 1474 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν. Ὁ γραφεὺς οὗτος εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος υἱὸς τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου Ἰέρακος³ (Φωτ. 13). Ὡς εἶναι δυνατόν νὰ

1. Δ. Κ α λ λ ι μ ά χ ο υ, *Τὰ ἐν Καΐρῳ σχολεῖα τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τοῦ Ἰωαννικίου μέχρι τοῦ Θεοφίλου (1645 - 1657 — 1806 - 1825)*, Ἐκκλ. Φάρος 12 (1913), σελ. 300.

2. Τὸ ἔγγραφον τῆς 19 Ἰανουαρίου σφύζεται εἰς τριπλοῦν (ὑπ' ἀριθ. καταλόγου Μονῆς 38, 39, 40). Τὸ ὑπ' ἀριθ. 38 εἶναι τὸ πρωτότυπον, τὰ δὲ ἄλλα δύο ἀντίγραφα. Ἀλλὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 39 ἀντίγραφον ἔχει γραφῇ διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς διὰ τῆς ὁποίας καὶ τὸ πρωτότυπον. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 40 ἀντίγραφον εἶναι ὅπως μεταγενέστερον. Ἐξεδόθη ἐν ΜΜ, τόμ. Γ', σελ. 282 - 287.

Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ ἐν τῷ ἐγγράφῳ παρεχομένη χρονολογία δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν δηλουμένην ἰνδικτιῶνα. Τὸ παρεχόμενον ἔτος (αφ'ηζ') δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν ἀναγραφομένην ἰνδικτιῶνα (ια'). Οὐδεμίαν τῶν παρεχομένων χρονολογιῶν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν, τὴν σαφῶς δηλουμένην (1597) ἢ τὴν συναγομένην ἐκ τῆς ἰνδικτιῶνος (1598). Ἐκ τοῦ ἐπιστολαρίου τοῦ Μελετίου Πηγᾶ γνωρίζομεν ἐπιστολὰς σταλείσας ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἤδη τὴν 25 Ἰανουαρίου 1597 (*Κυρίλλῳ ἱερομονάχῳ τῷ Λουκάρεϊ . . . Γαμηλιῶνος ἐπ' φθίνοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ζρε'*. Ἱεροσολυμιτικὸς κώδιξ 524, σελ. 257) μέχρι τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1598 (*Ἱερεμία . . . τῷ Τζαγγαρέλλῳ . . . Σεπτεβρίου ιη' ζρε'*. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 394 - 395). Τὸ πρᾶγμα χρῆζει ἰδίας ἐρεύνης διὰ νὰ τοποθετηθῇ τὸ ἔγγραφον εἴτε πρὸς τὸ ἀναγραφόμενον ἔτος (1597), εἴτε πρὸς τὸ συναγόμενον ἐκ τῆς ἰνδικτιῶνος (1598). Τὸ αὐτὸ πρόβλημα ἐμφανίζεται καὶ διὰ τὸ ἔγγραφον τῆς 3 Φεβρουαρίου. Ἐξεδόθη ἐν ΜΜ, τόμ. Γ', σελ. 287 - 288.

Ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Μονῆς σφύζεται καὶ ἕτερον ἔγγραφον τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ὑπ' ἀριθ. καταλόγου Μονῆς 42. Τοῦτο φέρει χρονολογίαν κ' Ἰουλίου ζρε' (= 1598), δὲν ἀναγράφει ἰνδικτιῶνα καὶ εἶναι γεγραμμένον δι' ἀπολύτως διαφόρου χειρὸς. Ἐξεδόθη ἐν ΜΜ, τόμ. Γ', 288 - 290.

3. Θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐντεῦθεν τὸν φίλον κ. Χρ. Πατρινέλην, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοι ὑποδείξῃ τὸν ὡς ἄνω κώδικα διὰ νὰ παραβάλλω τὴν γραφὴν τούτου πρὸς τὴν τοῦ Πατριάρχου. Ὁ αὐτὸς Χρ. Πατρινέλης ἐτοιμάζει μελέτην

πιστωθῇ ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς ὁ γραφεὺς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν γραφέα τοῦ Πατμιακοῦ καὶ τῶν δύο Πατμιακῶν ἐγγράφων. Ἡ γενικὴ διάθεσις τῆς γραφῆς (ὀρθία, γραφὴ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων τοῦ ΙΓ' αἰ.), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς καθ' ἑκάστον γράμμα λεπτομερείας τῆς ταυτίζεται.

Τὸν Ἀλέξανδρον υἱὸν τοῦ Ἰέρακος (καλούμενον ἐπίσης καὶ Κωνσταντῖνον) γνωρίζομεν ὡς γραφέα καὶ ἄλλων κωδίκων· α') Μονῆς Ἑσφιγμένου 264. Παραδίδεται Νομοκάνων Μανουὴλ Μαλαξοῦ. Ἐν τέλει τοῦ κώδικος ἡ σημείωσις· Δόξα Θεῷ τῷ δόντι μοι τέλος τόδε ἐμοὶ τῷ λογοθέτῃ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἀλεξάνδρῳ υἱῷ τοῦ τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας μεγάλου Λογοθέτου Ἰέρακος τοῦ Βυζαντίου. Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἐν ἔτει ζ'ραφ Φεβρουαρίου καὶ ἡμέρᾳ ζ' ἰνδ. ς'ης (= 1593)¹. β') Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἀθηναϊκὸς 1474, ὁ ὁποῖος παραδίδει· σημειώματα πατριαρχικῶν γραμμάτων συντεθέντων ὑπὸ τοῦ ποτὲ μεγάλου λογοθέτου Ἰέρακος καὶ καταστρωθέντων ἰδίᾳ χειρὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου Λογοθέτου. γ') Κώδιξ Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Βρυξελλῶν 14870. Παραδίδονται λόγοι εἰς τοὺς μακαρισμοὺς Γρηγορίου Νύσσης. Ἐγράφη τὸν Σεπτέμβριον 1593². δ') Εἰς τοὺς ὡς ἄνω κώδικας πρέπει νὰ προστεθῇ ὡς πρὸς τινα φύλλα καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 1896 κώδιξ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν³. Ὁ κώδιξ οὗτος εἶναι σύμμεικτος, παραδίδει αὐτόγραφα Μελετίου τοῦ Πηγᾶ καὶ ἄλλων συγχρόνων του. Ἀνῆκεν εἰς τὸν Θεόφιλον Πάτμιον, ὁ ὁποῖος ἔχει σημειώσει τινα ἐν τῷ κώδικι. Διὰ τοῦ Ἰω. Σακκελίωτος περιῆλθεν εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην. Ὁ γραφεὺς τῶν φύλλων 110 - 123^v, 205 - 223, 229 - 280^v, 315 - 355, 368^v - 374, 378^v - 493 εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν γραφέα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ 1474 καὶ τοῦ Πατμιακοῦ 396⁴.

περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Ἰέρακος, ὡς καὶ ἔκδοσιν ἐγγράφων ἐκ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος 1474. Τὸν κώδικα τοῦτον ἐγνώρισε καὶ ἐξέδωκεν ἐξ αὐτοῦ ὁ Ἐ. Ι. Σταματιᾶδης, Ἐκκλησιαστικὰ Σύλλεκτα, Σάμος 1891, σελ. 45 - 48. Ὁ κώδιξ ἀνῆκεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Νικολάου Καρατζᾶ, ἀκολούθως εἰς τὴν οἰκογένειαν Σοφοκλέους Οἰκονόμου, ὁπόθεν ἡγοράσθη ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης. Βλ. Ἀ. Θ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Δύο κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζᾶ, Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 8 (1904), σελ. 5 - 31.

1. Λάμπρου, Κατάλογος Ἀγ. Ὁρῶν, τόμ. Α', σελ. 194.

2. H. O m o n t, *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque royale de Bruxelles et des autres bibliothèques publiques de Belgique*, Γάνδη 1885, σελ. 12. J. Van den G h e y n, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*, τόμ. Β', Βρυξέλλαι 1902, σελ. 33.

3. Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ «χειρογράφου Σακκελίωτος», τὸ ὁποῖον ὁ J. D a r r o u z è s, *Notes d'histoire des textes*, 2, *Atheniensis 1896*, *Le «Manuscrit de Sakellion»*, REB 15 (1957), σελ. 171 - 172, ἐταῦτισε πρὸς τὸν ὡς ἄνω κώδικα καὶ περιέγραψε περιληπτικῶς.

4. Ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὑπέγραψε τὸ ἐγγράφον διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκαλεῖτο ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ὡς ἐπιτηρητῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὑπὸ χρονολογίαν· ἐν

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1602 ἢ 1603. Ἐπομένως τοῦτο εἶναι *terminus ante quem* διὰ τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ κώδικος τῆς Πάτμου. Ἡ τελευταία παραδιδόμενη ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδικι 396 ἐπιστολὴ τοῦ Πηγᾶ χρονολογεῖται τῷ 1600. Ἐπομένως ὁ κώδιξ πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἐγράφη μεταξὺ 1600 καὶ 1602/1603.

Τὸν Ἱεροσολυμιτικὸν κώδικα (Παναγίου Τάφου) 524 εἶχε θεωρήσει ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεὺς ὡς πρότυπον τοῦ Πατμιακοῦ 396. Ὁ Ν. Τωμαδάκης εἶχε συστήσει τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν δύο τούτων κωδίκων διὰ νὰ διαπιστωθοῦν αἱ μεταξὺ των σχέσεις. Τοῦτο ἐπιχειρῶ εὐθὺς ἀμέσως.

Ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524¹ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου τοῦ Μελετίου Πηγᾶ² εἰς τρία ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα χρονικὰ διαστήματα.

α') Ἔως τὴν σελ. 42, ὅπου ὑπάρχει ἡ σημείωσις: *Χειρὶ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου Ἀλεξανδρείας τοῦ ,αχ' ἔτους Χ(ριστο)ῦ. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ νοεμβρίου ια'.*

β') Ἔως τὴν σελ. 545, ὅπου ἡ σημείωσις: *Τέλος τῶν ἐπιστολῶν Μελετίου τοῦ σοφωτάτου π(ατ)ριάρχου Ἀλεξανδρείας τῶν ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἀξίᾳ ὄντι γραφέντων αὐτῷ. Αὕτη δὲ ἡ ἐπιστολὴ (= ἀναφέρεται εἰς τὴν τελευταίαν ἐπιστολὴν τοῦ Πηγᾶ) συνεγράφη τῷ σοφωτάτῳ καὶ ἀγιωτάτῳ ἐκείνῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Μελετίῳ ὀλίγαις πρότερον ἡμέραις τῆς ἐν Κ(υρί)ῳ αὐτοῦ ἀποβιώσεως κατεχομένῳ μὲν τῇ ἀσθενείᾳ οὕτω δὲ κλινοπετῇ τυγχάνοντι μεθ' ἧν οὐδεμίαν ἄλλην συνεγράφατο, οὐδὲ ὅλως σχεδὸν τῆς γραφίδος ἤψατο· ἔστι*

ἔτει ᾿ρσεϛ', σεπτεμβρίῳ ιγπ', ἰνδικτιῶνος ιης (= 1596)· ὁ δοῦλος τῆς σῆς μακαριότητος λογοθέτης Ἀλέξανδρος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἐμοῦ πατρὸς μεγάλου Λογοθέτου, ἀποδημοῦντος εἰς Πελοπόννησον. (Δ. Γρ. Κ α μ π ο ὕ ρ ο γ λ ο υ, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1890, σελ. 221 - 223).

1. Περιγραφή τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ τούτου κώδικος Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ϛ, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Α', σελ. 466 - 468 καὶ τόμ. Ε', σελ. 500 - 518.

2. Περὶ τοῦ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου, τοῦ καὶ Πελοποννησίου ἀργότερον ἀποκαλουμένου, βλ. Β. Α. Μ υ σ τ α κ ί δ ο υ, *Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων*, Παρνασσός 10 (1886), σελ. 185 - 191. Κ. Δ υ ο β ο υ ν ι ώ τ ο υ, *Μάξιμος Πελοποννήσιος*, Ἐκκλ. Φάρος 13 (1914), σελ. 451 - 463. Δ. Σ ά ρ ρ ο υ, *Μαξίμου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου, Λόγος στηλιτευτικὸς κατὰ Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλλοσόφου καὶ τῶν συναποστησάντων αὐτῷ εἰς Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1611 μετὰ σχετικῆς εἰσαγωγῆς*, ἹΠπειρωτικὰ Χρονικά 3 (1928), σελ. 169 - 210. R u t h B a r b o u r, *Maximos Ἀρχιδιάκονος of Alexandria (1597 - 1603)*, Tome commémoratif du millénaire de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie, Ἀλεξάνδρεια 1953, σελ. 111 - 113. Τὴν πληρεστέραν βιογραφικὴν ἐξιστόρησιν Π. R. W i l l o u g h b y - E. C. C o l w e l l, *The Elizabeth day McCormick Apocalypse*, τόμ. Β', Σικάγον 1940. Τὸν Μάξιμον ἀρχιδιάκονον ὡς γραφέα ἀναφέρουν M a r i e V o g e l - V. G a r d t h a u s e n, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, Λιψία 1909, σελ. 284.

δ' αὕτη οἶονεῖ πασῶν ἢ κορωνίς, ἥς μετὰ πάντων τῶν ἄλλων αὐτῷ συγγραφέντων (συνεγράφη δὲ πλεῖστα ἐλληνιστί τε καὶ λατινιστί· ἦν γὰρ ἐκατέρων τῶν γλωσσῶν εἰς τὸ ἀκρότατον ἐπιστάμενος) πρὸ τε τῆς π(ατ)ριαρχικῆς ἀξίας καὶ μετὰ τὴν ψῆφον (οὐ γὰρ ἐθάρρει ἑαυτῷ πάντα εἶδέναι) τῇ μ(ητ)ρί αὐτοῦ (ἢ φησι) ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ παρατίθῃσι τὴν ἣν ἐπεθύμει ἀεὶ ἀνάλυσιν αὐτοῦ, ὥς ἂν Χ(ριστ)ῷ συγγένοιτο, προεγνωκώς. Ἐπατριάρχεν σεν οὖν δέκατον καὶ μικρόν τι πρὸς ἔτος, ἔζησε δὲ τὸν ἅπαντα αὐτοῦ βίον πεντήκοντα δύο ἔτη, ἐκοιμήθη δὲ ἢ γ' σεπτεμβρίου συνόντος κάμοῦ αὐτῷ τέως ὅστις συνῆν τέσσαρες καὶ δέκατον αὐτῷ ἔτος μέχρι τελευτῆς, ἀφ' οὗ καὶ ἐχειρο(σελ. 546)τονήθη ἀπὸ ἀναγνώστης τε καὶ ἱεροδιάκονος καὶ τῆς τῶν ἀρχidiaκόνων τάξεως ἡξιώθη, ἐν ἣ τὸ γε νῦν θ(εο)ῦ χάριτι τυγχάνω γε ὦν πρότερον μαθητευθεὶς αὐτῷ ἀπὸ τῆς τῶν στοιχείων ἀρχῆς· ἦνίκα δ' ἔμελλον καὶ μείζονος ἀπολαῦσαι πρὸς αὐτοῦ τῆς παιδείας κατελ(ε)ῖφθην ὁρφανὸς πάντων στερηθεὶς ὑφ' ἐν. Μάξιμος ἀρχidiaκόνος Ἀλεξανδρείας.

γ') Τὸ τρίτον μέρος ἐγράφη μετὰ τὴν ὡς ἄνω σημειώσιν ὡς δηλοῦται ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ σημειώσιν· προστίθῃμι καὶ ταυτὶ σποράδην που κείμενα εὐρών, ἅτινα πρὸ τῆς π(ατ)ριαρχικῆς ἀξίας ἐγράφη αὐτῷ ὡς ἐκ τοῦ ἔτους δῆλον.

Ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 παραδίδει οὐ μόνον τὰς αὐτάς, ὅσας καὶ ὁ Πατμιακὸς 396 ἐπιστολὰς Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, ἀλλ' ἐπιπροσθέτως καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ παρέλειψεν. Οὕτω παρελείφθη ἐπιστολὴ μετὰ τὴν ια' τοῦ Πατμιακοῦ, μετὰ τὴν ιδ' ἑτέρα. Ἄλλη μετὰ τὴν κς', ἐπίσης ἄλλη μετὰ τὴν νε', ἀκολουθῶς ἑτέρα μετὰ τὴν ρμ', ἐπίσης μετὰ τὴν ρξ', μετὰ τὴν ρηζ' καὶ μετὰ τὴν σβ', ἥτοι ὀκτὼ ἐπιστολαί. Ἐν συνεχείᾳ τῆς τις' (ὅπου τελευτᾷ τὸ κύριον σῶμα τοῦ Πατμιακοῦ) ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 παραδίδει 22 ἀκόμη ἐπιστολὰς τοῦ Πηγᾶ. Μετὰ τὴν 22αν ἐπιστολὴν παραδίδονται τὰ ὡς ἄνω μνημονευθέντα σημειώματα τοῦ Μαξίμου ἀρχidiaκόνου (β' καὶ γ') καὶ ἀκολουθῶς τρεῖς ἀκόμη ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, τῆς πρὸ τῆς πατριαρχείας του περιόδου. Οὕτως ὑπὸ τοῦ Πατμιακοῦ παραλείπονται 33 ἐν συνόλῳ ἐπιστολαί, αἱ ὁποῖαι παραδίδονται ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 παραδίδει πληρεστέρας ἐπιγραφὰς καὶ χρονολογίας μιᾶς ἐκάστης τῶν ἐπιστολῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 εἶναι πληρέστερος τοῦ Πατμιακοῦ 396, ὡς πρὸς τὸ τμῆμα τὸ ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Ἱερακος. Οὐδαμῶς ὁ Πατμιακὸς παραδίδει τι τὸ ὁποῖον δὲν παρέχεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ. Ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 νὰ ἀπέρρευσεν ἐκ τοῦ Πατμιακοῦ 396, ἀλλ' ἀντιστρόφως ὁ Πατμιακὸς ἀπέρρευσεν ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τούτων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθοῦν δύο ἀσήμαντα φαινomenικῶς στοιχεῖα περιεχόμενα ἐν τῷ Πατμιακῷ 396:

α') 'Εν τῷ κώδικι τούτῳ ἐν φύλ. 61, ἐν τῇ ῥα τῇ ἀντιστοιχούσῃ τῷ τίτλῳ τῆς ἡζ' ἐπιστολῆς παρέχεται ἐν ἀκατανόητον κατ' ἀρχὴν ὁσ, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν εἴτε πρὸς τὸν τίτλον τῆς ἐπιστολῆς, εἴτε πρὸς τὸ περιεχόμενον γενικώτερον τοῦ παραδιδόμενου κειμένου. 'Αλλ' εἰς τὸ ἀντίστοιχον τμήμα τοῦ 'Ιεροσολυμιτικοῦ κώδικος (σελ. 170), ἐν τῇ ῥα τῇ παρακειμένη τῇ ἐπιγραφῇ τῆς ἡζ' ἐπιστολῆς, σημειοῦται ὁσ καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ φύλλου, ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς, ὀλογράφως τέταρτος. 'Εν τῷ κώδικι τούτῳ τὸ ὁσ καὶ τέταρτος ἀναφέρονται εἰς τὸν τόμον, ὁ ὁποῖος ἄρχεται διὰ τῆς ἡζ' ἐπιστολῆς· διότι ἐν τῷ 'Ιεροσολυμιτικῷ 524 αἱ ἐπιστολαὶ ταξινομοῦνται κατὰ τόμους. 'Ο γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ εἶδε τὸ ὁσ καὶ τὸ ἀντέγραψε, ὑποθέτων ὅτι τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸ κείμενον. 'Αλλ' ὅταν εἶδε τὸ τέταρτος δὲν τὸ ἀντέγραψε, διότι ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδικι δὲν ἐτήρησε τὴν διαίρεσιν τῶν ἐπιστολῶν κατὰ τόμους.

β') Μετὰ τὴν ιδ' ἐπιστολὴν (φύλ. 16) ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος ἀφῆκε κενὸν χώρον ἀρκετόν, ὁ ὁποῖος οὐδόλως δικαιολογεῖται, διότι ἐκμεταλλεύεται ἀπολύτως τὸν χάρτην. Εἰς τὸν 'Ιεροσολυμιτικὸν 524 συμβαίνουν τὰ ἀκόλουθα. Μετὰ τὴν ιδ' ἐπιστολὴν παραδίδεται (σελ. 36) συνοδικὴ πρᾶξις, ἡ ὁποία δὲν παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Πατμιακοῦ. 'Ακολουθῶς ἡ ἄνωτέρω μνημονευθεῖσα (α') σημείωσις τοῦ Μαξίμου ἀρχidiaκόνου. 'Εν συνεχείᾳ τρεῖς λευκαὶ σελίδες (σελ. 43 - 46). 'Εν τῇ σελίδι 47 παρέχεται ἐλλιπῶς ἡ ιε' ἐπιστολή. 'Ακολουθεῖ ἑτέρα λευκὴ σελίς (48). 'Απὸ τῆς σελ. 49 διὰ νέας γενικῆς ἐπιγραφῆς παραδίδεται ἡ ιε' ἐπιστολή πλήρως καὶ ἐν συνεχείᾳ αἱ λοιπαί. Πάντα ταῦτα ἰδὼν ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ 396 μετὰ τὴν ιδ' ἐπιστολὴν καὶ πρὸ τῆς ιε', ἀσυνειδήτως ὑποκατέστησε τὰς λευκὰς σελίδας τοῦ 'Ιεροσολυμιτικοῦ διὰ κενοῦ χώρου εἰς τὸ φύλλον 16.

'Ο 'Ιεροσολυμιτικὸς 524 εἶναι ἀσφαλῶς τὸ πρότυπον τοῦ Πατμιακοῦ 396. Οὐδεὶς ἕτερος κώδιξ παραδίδει πλείονας ἢ τουλάχιστον ὅσας καὶ ὁ Πατμιακὸς κώδιξ ἐπιστολάς. Κατόπιν τούτου δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν καὶ ἀκριβέστερον τὰ χρονικὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγράφη ὁ Πατμιακὸς 396. Εἶδομεν ὅτι ὁ 'Ιεροσολυμιτικὸς ἐπερατώθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἐπισυμβάντα τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1601. 'Επομένως ὁ Πατμιακὸς κώδιξ ἐγράφη πιθανῶς μεταξὺ τῆς χρονολογίας ταύτης καὶ τῆς χρονολογίας τοῦ θανάτου τοῦ 'Αλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ 'Ιερακος (Σεπτέμβριος 1602 ἢ 1603). Μία παρατήρησις ἐπὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον τελευτᾷ ὁ Πατμιακὸς 396 θὰ ἔδιδε ἴσως ἀκριβέστερον χρόνον συγγραφῆς τοῦ κώδικος. 'Ο Πατμιακὸς τελευτᾷ ἀποτόμως εἰς τὴν τις' ἐπιστολὴν, ἐνῶ τὸ πρότυπόν του, ὁ 'Ιεροσολυμιτικὸς 524, παραδίδει ἀκόμη 25 ἐπιστολάς. 'Ασφαλῶς ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ θὰ ἤθελε νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ ἐπιστολάριον καὶ νὰ περιλάβῃ τὰς ὑπολοίπους ἐν τῷ 'Ιεροσολυμιτικῷ παραδιδόμενας ἐπιστολάς. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε καὶ ἀφῆκεν ἐν συνεχείᾳ φύλλα λευκά, τὰ ὁποῖα συνεπλήρωσεν ἀργότερον

ὁ Θεόφιλος Λιβύης. Μήπως ἡ ἀπότομος περάτωσις τοῦ Πατμιακοῦ ὀφείλεται εἰς τι βίαιον γεγονός; ἐπενεχθὲν ἐπὶ τοῦ γραφέως; Ἐπομένως θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸν χρόνον συγγραφῆς τοῦ Πατμιακοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου;

Ὁ Πατμιακὸς 396 δὲν ἐγράφη διὰ σκοποὺς φιλολογικoύς. Ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ 1474 ἀπέβλεπε νὰ συγκεντρώσῃ σιγίλια καὶ ἄλλα ἔγγραφα, ὅσα εἶχε συντάξῃ ὁ πατήρ του, διὰ νὰ ἔχῃ πρόχειρα ὑποδείγματα, τὰ ὅποια θὰ τοῦ ἐχρησίμευον κατὰ τὴν ἀσκησιν τῶν κατηκόντων του ὡς Λογοθέτου. Τοῦτο δέχεται ὁ Χρ. Πατρινέλης. Καὶ ὁ Πατμιακὸς κῶδιξ 396 ἀπέβλεπε νὰ προσφέρῃ πρότυπα ἐπιστολῶν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον διὰ τῆς συναγωγῆς ἐν αὐτῷ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πατριάρχου Μελετίου Πηγᾶ. Εἰς αὐτὸν ἄλλωστε εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 δὲν ἀντιγράφονται συνοδικαὶ πράξεις, ἐπιγραφαὶ γενικαί, αἱ δηλώσεις τῶν τόμων εἰς τοὺς ὁποίους ταξινομοῦνται ἐν τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ αἱ ἐπιστολαί, αἱ τυποποιημέναι φράσεις τοῦ πατριάρχου ἀποστολέως («χάρις καὶ ἔλεος παρὰ θεοῦ» κλπ.) αἱ ὅποια συντέμνονται. Ἐπίσης δὲν ἐνδιαφέρεται ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν παρεχομένων χρονολογιῶν, τὰς ὁποίας δίδει ἐλλιπεῖς.

Ἀσφαλῶς πρέπει νὰ διασαφηνισθοῦν αἱ σχέσεις Μαξίμου ἀρχιδιακόνου καὶ Ἀλεξάνδρου διὰ νὰ καθορισθῇ ποῦ ἐγράφη ὁ Πατμιακὸς 396. Ὑποθέτω ὅτι ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὅτι ἐστάλη ἐκεῖ ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 ὑπὸ τοῦ Μαξίμου διὰ νὰ ἀντιγράψῃ ἐξ αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐκ δύο σημειωμάτων κτητόρων τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 συνάγεται ὅτι ὁ κῶδιξ εὗρίσκετο ἐνωρὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 ἦτο κτῆμα τοῦ Ραλάκη Καρυοφύλλου, ὡς πιστοῦται ἐκ σημειώματός του ἐν τῇ σελ. 1 τοῦ κώδικος (Φωτ. 14). Ἐκ τῶν τοῦ *Ραλάκη Καρυοφύλλου*. Ὁ Ραλάκης Καρυοφύλλης, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ἦτο μέγας Χαρτοφύλαξ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ μέγας Ἐκκλησιάρχης. Γνωρίζομεν ὅτι ἐνυμφεύθη τὴν 13 Ἰουλίου 1680, ὅτι ὑπογράφει δύο ἔγγραφα τοῦ 1691 ὡς μέγας Ἐκκλησιάρχης καὶ ὅτι ἀπέθανε τὴν 2 Μαρτίου 1707¹. Ἐπομένως κατὰ τὸ β'

1. Ὁ W. Regel, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. CXIII παραθέτει τὸ σημείωμα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ, ἀλλὰ διὰ τὸν μὲν πρῶτον κτήτορα ἀναφέρει τὴν χρονολογίαν τοῦ θανάτου του, διὰ δὲ τὸν δεύτερον οὐδέν. Περὶ τοῦ Ἰωάννου Καρυοφύλλου καὶ τοῦ υἱοῦ του Ράλλου βλ. Π. Γ. Ζερλέντη, *Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλου, Ἐφημερίδες*, ΔΙΕΕ 3 (1890), σελ. 275 - 315. Ὁ Ἀ. Χατζῆς, *Οἱ Ραούλ, Ράλ, Ράλλαι*, (1080 - 1800), Kirchhain 1909, σελ. 73, καίτοι παραπέμπει εἰς τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ταυτίζει τὸν κτήτορα τοῦ κώδικος πρὸς τινὰ Ραλάκην Καρυοφύλλην τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ὄχι πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ B. A. Μυστακίδης, *Οἱ Ράλλαι*, ΕΕΒΣ 5 (1928), σελ. 280, ἀναφέρει ὅτι τῷ 1674 ἐπὶ πατριάρχου Παρθενίου Δ' ἐδωρήθη ἐφ' ὅρου ζωῆς εἰς τὸν Ράλλον ἡ κάρπωσις τῶν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας πατριαρχικῶν σταυρο-

ἡμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 εὐρίσκετο ὅπωςδὴποτε εἰς Κωνσταντινούπολιν, κτῆμα τοῦ Ραλάκη Καρυοφύλλη. Δεύτερον σημεῖωμα ἐν τῷ αὐτῷ Ἱεροσολυμιτικῷ κώδικι (σελ. 1)· ἐκ τῶν τοῦ Ἱγνατίου ἱεροδιακόνου τοῦ Λεσβίου, ἀψ' (Φωτ. 14). Πρόκειται βεβαίως περὶ τοῦ Ἱγνατίου, τοῦ ἀργότερον Οὐγγροβλαχίας, ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς τὸν κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹. Ὁ κώδιξ εὐρίσκετο εἰς Ἱεροσόλυμα ἤδη τῷ 1817, διότι ἀναγράφεται εἰς κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης συνταχθέντα ὑπὸ Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο². Τὰ δυὸ ὡς ἄνω σημειώματα τῶν κτητόρων τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 φέρουν τὸν κώδικα ἐνωρὶς ὑπάρχοντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἴσως δὲν εἶναι ὅλως ἄστοχος ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ κώδιξ ἐξηκολούθει νὰ εὐρίσκηται ἐκεῖ ἀφ' οὔτου ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου εἰς τὸν Ἀλέξανδρον.

Δυσχερὲς εἶναι ἡ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας τοῦ Πατμιακοῦ 396. Ὑπάρχει μόνον ἐν σημεῖωμα ἐν φύλ. α'ν τοῦ κώδικος· ἄντόνιον μακαρήτην | παισιόλου πατριάρχου. Τὸ σημεῖωμα τοῦτο ἐγράφη διὰ χειρὸς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ προφανῶς ὑπὸ Κωνσταντινουπολίτου. Εἶναι γνωστὸς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παῖσιος (ἐπατριάρχευσε κατὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1652 - Μάρτιον 1655)³. Ἀλλ' ἐπίσης ὑπάρχει κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ Παῖσιος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (15 Ὀκτωβρίου 1657 - 1677)⁴. Ἐπομένως εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ εἰς ποῖον πατριάρχην ἀναφέρεται τὸ σημεῖωμα καὶ νὰ ὑποστηριχθῇ, ἐὰν ὁ Πατμιακὸς 396 εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγράφη, ἢ εἰς Αἴγυπτον, ὅπουθεν τὸν ἔφερον ὁ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Πάτμον. Πάντως τῷ 1801 ἦτο κτῆμα τοῦ Θεοφίλου, τότε Λιβύης. Ἀλλ' ὁ Θεόφιλος δὲν διασαφηνίζει ἐὰν τὸν κώδικα εὗρεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε ἦτο εἰς τὸ Νεοχώριον⁵ ἢ εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἐφ' ὅσον ὠρίσθησαν τὰ κατὰ τὸν γραφέα, τὸν χρόνον συγγραφῆς καὶ τὸ πρότυπον τοῦ κυρίου καὶ παλαιότερου μέρους τοῦ Πατμιακοῦ 396 ἀπομένει νὰ καθορισθοῦν τὰ κατὰ τὰς προσθήκας τοῦ Θεοφίλου τοῦ Λιβύης. Ὁ

πηγίων. Ὁ Ραλάκης Καρυοφύλλης γνωρίζεται καὶ γραφεὺς τμήματος τοῦ κώδικος 270 τῆς ἐν Ἀθῶ Μ. Παντελεήμονος (βλ. Λάμπρου, *Κατάλογος Ἀγ. Ὁρών*, τόμ. Β', σελ. 346 - 347).

1. Ε. Γ. Πρωτοψάλτης, *Ἱγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1959, σελ. 1 - 2.

2. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Α', σελ. 491 - 500. Τὸ ἡμέτερον Ἱεροσολυμιτικὸν ἐπιστολάριον ἀναγράφεται ὑπ' ἀριθ. 45, ἐν σελ. 495.

3. Grumel, *Chronologie*, σελ. 438.

4. Χρ. Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, Ἀλεξάνδρεια 1935, σελ. 710.

5. Πρβλ. σελ. 172, σημ. 4.

Θεόφιλος έντυχών κώδικι, ό όποιος παρείχε δύο έπιστολάς του Πηγᾶ μή παραδιδομένας ύπό του Πατμιακοῦ, τάς άντέγραψεν. 'Ο κώδιξ, έξ οὔ παρέλαβε ταύτας, παρέδιδε καί τόν Στρωματέα περί 'Εκκλησίας λόγον του Πηγᾶ. 'Επομένως τό πρότυπον του Θεοφίλου ἦτο κώδιξ παραδίδων τάς δύο προστεθείσας έπιστολάς καί τόν περί 'Εκκλησίας Στρωματέα λόγον.

Δύο κώδικες παραδίδοντες ταῦτα διεσώθησαν: α') 'Ιβήρων 353 καί β') 'Αλεξανδρείας 36(190). 'Ο 'Ιβήρων 353 έγράφη τῷ ,αχγ' εν Αιγύπτῳ χειρὶ Μαξίμου ἀρχidiaκόνου. 'Ο 'Ιβήρων 353 δέν εἶναι δυνατόν νά ἦτο τό πρότυπον του Θεοφίλου, διότι τῷ 1801 δέν εὑρίσκετο εν Αιγύπτῳ. Σημείωμα εν τῷ κώδικι πιστοποιεῖ τοῦτο· *Νεοφύτου κτῆμα Σαντορήνης του Μαυρομμάτη. Νῦν δέ ἀφιέρωται τῇ Μονῇ τῶν 'Ιβήρων καί ό ἀποξενώσας ὑπ' ἔστω του ἀπό θ(εο)ῦ ἀφορισμοῦ. ,αψκγ' ¹.*

'Ο ἕτερος κώδιξ, ό 'Αλεξανδρείας 36 (190), εἶναι αὐτόγραφος Μελετίου του Πηγᾶ². Παραδίδει ἀκριβῶς ὅσα άντέγραψε καί ὅσων μνημονεύει ό Θεόφιλος καί εἶναι βεβαίως τό πρότυπον, τό όποιον εἶχεν ὑπ' ὄψει ό Θεόφιλος διά τάς δύο ἐπὶ πλέον έπιστολάς του Πηγᾶ.

'Η άνεύρεσις του προτύπου του Θεοφίλου Λιβύης διά τήν πρός Εὐδοξίαν έπιστολήν του Χρυστοστόμου εἶναι δυσχερεστέρα. Κατά τόν έλεγχον τῆς χειρογράφου παραδόσεως ἡ πρός Εὐδοξίαν αὕτη έπιστολή παραδίδεται εἰς τούς έξῆς κώδικας:

'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης 'Αθηνῶν 1322, ΙΘ' αἰῶνος.

'Αλεξανδρείας 296, ΙΘ' αἰῶνος.

Παρισίων, Suppl. Gr. 1040, ΙΘ' αἰῶνος.

Marcianus 805 (olim 504), ΙΔ' αἰῶνος³.

Escorial 437 (Ψ - II - 6), ΙΔ' αἰῶνος⁴.

Arundelian 528, ΙΕ' αἰῶνος⁵.

'Εκ τούτων οἱ κώδικες 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης 'Αθηνῶν 1322, 'Αλεξανδρείας 296 καί Παρισίων Suppl. Gr. 1040 εἶναι ἀπόγραφα του Πατμια-

1. Χ ρ. Παπαδοπούλου, 'Αλεξανδρινά σημειώματα, ΚΓ'. 'Ο ὑπ' ἀριθ. 353 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς εν 'Αθῶν 'Ιερᾶς Μονῆς τῶν 'Ιβήρων κώδιξ περιέχων σύγγραμμα του Μελετίου Πηγᾶ, 'Εκκλ. Φάρος 14 (1915), σελ. 133.

2. Γ. Χαριτάκη, Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδίκων τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Καΐρου, ΕΕΒΣ 4 (1927), σελ. 156.

3. A. Zanetti - A. Buongiovanni, *D. Marci Bibliotheca*, Βενετία 1740, σελ. 266 - 268.

4. E. Miller, *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escorial*, Παρίσι 1848, σελ. 382, 421.

5. J. Forschall, *Catalogue of Mss in the British Museum*, Λονδίνον 1834, σελ. 156 - 158.

κοῦ 396. Ὁ Marcianus 805 εὐρίσκετο εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην ἤδη τῷ 1740, ὅτε τὸν περιέγραφον οἱ A. Zanetti καὶ A. Buongiovanni. Ὁ Escorialensis 437 ὑπῆρχε εἰς τὴν Βιβλιοθήκην πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1671 καὶ περιγράφεται εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Nicolas de la Torre. Ὁ Arundelian 528 δὲν εἶναι βέβαιον πότε εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ British Museum· ὁ Forschall τὸν καταλογογραφεῖ τῷ 1834 καὶ ἀναφέρει ὡς πρότερον κάτοχον Johannem Gremperium. Δὲν φαίνεται πάντως πιθανὸν ὅτι ὁ κώδιξ οὗτος εὐρίσκετο ἐν Αἰγύπτῳ τῷ 1801. Ἐκ τῶν γνωστῶν κωδικῶν, οἱ ὅποιοι παραδίδουν τὴν πρὸς Εὐδοξίαν ἐπιστολὴν τοῦ Χρυσοστόμου, οὐδεὶς εὐρίσκετο τῷ 1801 ἐν Αἰγύπτῳ, ὅτε ἀντέγραφε ταύτην ὁ Θεόφιλος εὐρῶν ἐν τινὶ χάρτῃ παλαιῇ.

Ὁ Ἰω. Σακκελίωv εἶχεν ὑποθέσει ὅτι ἀλλαχοῦ καὶ πιθανῶς εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Βιβλιοθήκην Ἀλεξανδρείας θὰ διαπιστωθῇ ἐὰν ὑπάρχῃ καὶ ἕτερος τόμος ἐπιστολῶν τοῦ Πηγᾶ, δεδομένου ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Πατμιακοῦ 396 τὸ ἐπιστολάριον χαρακτηρίζεται *Τόμος ας*¹.

Τὸ πρότυπον τοῦ Πατμιακοῦ 396, ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524, δίδει τὴν κλειῖδα εἰς τὸ θέμα. Κατὰ διαστήματα ὁμᾶς ἐπιστολῶν χαρακτηρίζεται ὡς τόμος, οὕτως².

σελ. 170 *Τέταρτος* καὶ ἐν τῇ *ῥα δος*.

σελ. 218 *τόμος δ'*.

σελ. 320 *τέλος τοῦ δου τόμου*.

σελ. 321 ἐν τῇ *ῥα· ε'*.

σελ. 393 *ἕως ὧδε* καὶ ἐν τῇ κάτω δεξιᾷ *ῥα· τόμος*.

Ἐπομένως ὁ γραφεὺς τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 Μάξιμος ὁ ἀρχιδιάκονος ἐχρησιμοποίησε τὸν ὅρον «τόμος», ἀλλ' ὅχι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνεξαρτήτου βιβλίου ἢ τεύχους. Ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ τμήματος, τοῦ μέρους τοῦ βιβλίου. Κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἀναμνησθῇ ἡ ἀνεύρεσις καὶ δευτέρου «τόμου» ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

Οὕτως τὰ κατὰ τὸν Πατμιακὸν 396 τίθενται ἐπὶ τῶν ἐξῆς· Ὁ κώδιξ συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Ἰέρακος κατὰ τὰ ἔτη 1601 - 1602 ἢ 1603 κατὰ τὸ παλαιότερον αὐτοῦ μέρος καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου τοῦ Λιβύης (ἀργότερον πατριάρχου Ἀλεξανδρείας) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1801 - 1819 κατὰ τὸ νεώτερον μέρος. Τὸ πρότυπον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς

1. Πρβλ. σελ. 164, σημ. 1.

2. Δυστυχῶς ἐλλείπει τὸ πρῶτον φύλλον τοῦ κώδικος. Οὗτος ἀρχεῖται ἀκέφαλος ἀπὸ τμήματος τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς. Διὰ τοῦτο δὲν γνωρίζομεν ἐὰν καὶ ἐν τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ κώδικι ἐγράφετο «τόμος α'», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποθέτομεν.

524. Τοῦ Θεοφίλου Λιβύης τὸ πρότυπον διὰ τὰς δύο ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ ἦτο ὁ κῶδιξ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 36 (190), αὐτόγραφος τοῦ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ. Ἀπομένει νὰ ἀνευρεθῇ τὸ πρότυπον τῆς πρὸς Εὐδοξίαν ἐπιστολῆς τοῦ Χρυσοστόμου, τὴν ὁποίαν ὁ Θεόφιλος ἀντέγραψεν *εὐρὼν ἐν τινι χάρτι παλαιῷ*.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Πατμιακός κώδιξ 396, φύλ. 1. Γραφή 'Αλεξάνδρου, υιού του 'Ιέρακος.

Κώδιξ Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 1474 Διὰ χειρὸς Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Ἱεράκος.

Ἱεροσολυμιτικὸς (Παναγίου Τάφου) κώδιξ 524, φύλ 1 Διὰ χειρὸς Μαξίμου, ἀρχιδιακόνου Ἀλεξανδρείας